

Boekbesprekingen

A. VANNIEUW AMERONGEN. Speeksel en speekselklieren. Betekenis voor mondgezondheid. 233 pag., 96 afb. Samsom Stafleu, Alphen aan den Rijn/Brussel 1988. Prijs f 75,00. ISBN 90 6065 147 2.

De kennis over speeksel is het laatste decennium belangrijk toegenomen, echter de literatuur over deze belangrijke lichaamsvloeistof is voor de meesten moeilijk toegankelijk. Het is daarom verheugend dat de auteur en een drietal medewerkers zich de moeite hebben getroost de resultaten van een uitgebreide literatuurstudie, aangevuld met eigen experimenteel onderzoek, aan het papier toe te vertrouwen. Het resultaat is dit fraai uitgevoerde en overzichtelijk geschreven studieboek.

Het boek is onderverdeeld in 12 hoofdstukken. In de eerste hoofdstukken treft de lezer een beknopte beschrijving aan van de anatomie en histologie van de speekselklieren, het secretieproces en de speekselbestanddelen. Bijzondere aandacht wordt besteed aan de betekenis van de zuurgraad in de orale gezondheid. De meeste lezers zal de hier gepresenteerde leerstof niet onbekend voorkomen. Op enkele uitzonderingen na omvat dit gedeelte vrijwel de totale stof die in het tandheelkundig onderwijs wordt behandeld.

Interessant en voor de meeste algemeenpractici mogelijk nieuw, zijn de afzonderlijke hoofdstukken over niet-immunologische en immunologische afweersystemen in speeksel. De lezer krijgt een goed beeld van de betekenis van de immunologie voor de mondholte. Het hoofdstuk over pellikelvorming en plaque-initiatie behandelt de wisselwerking tussen gebitselement en mondvlloeistof.

Van recente datum is het onderzoek naar de invloed van speekselgroefactoren op weefselontwikkeling, waarvoor in 1986 de Nobelprijs voor Geneeskunde is toegekend aan Rita Levi-Montalcini en Stanley Cohen. In dit hoofdstuk verklaart de auteur de betekenis van de groefactoren zoals die in speeksel voorkomen.

Na de hoofdstukken over de betekenis van speeksel voor de spijsvertering en smaakgevoelwording, worden in de laatste vier hoofdstukken het 'droge mond-syndroom', de gevolgen van ziekten en geneesmiddelen voor speeksel en speekselvorming en richtlijnen voor behandeling van patiënten met speekselklachten behandeld. Deze laatste hoofdstukken zijn van groot nut voor de dagelijkse praktijk. Een begrippenlijst en een register completeren het boek.

Ofschoon de titel suggereert dat zowel het speeksel als de speekselklieren zullen worden beschreven, wordt laatstgenoemd

onderwerp slechts zeer summier behandeld. Bij een mogelijke herdruk zou het toe te juichen zijn als de auteur uitvoeriger aandacht schenkt aan de speekselklieren en het secretieproces. Het verdient ook aanbeveling om termen als mEq/L te vervangen door mmol/l. Afgezien van een aantal drukfouten (o.a. 'glucosetekens' i.p.v. 'glucoseketens' p. 153) en het wegvallen van een stukje tekst (p. 208), is het boek uitstekend verzorgd en voorzien van een stevige band.

Dit boek voorziet in een grote behoefte, want het bevat voor iedere tandarts-algemeen-practicus, kaakchirurg en huisarts noodzakelijke kennis. Van harte aanbevelen.

E. J. 's-Gravenmade, Groningen

ONDER REDACTIE VAN J. EKSTRAND, O. FEJERSKOV, L.M. SILVERSTONE. Fluoride in dentistry. 294 pag. Munksgaard, Kopenhagen 1988. Prijs DK 350,—. ISBN 87 16 09962 1.

Sinds de ontdekking, ruim een halve eeuw geleden, dat fluoride met cariës van doen heeft, is een lange weg afgelegd. De verworven en nog steeds toenemende kennis over het belang en de werking van fluoride is enorm en noodt, telkens weer, tot een beschrijving van de wetenschappelijke stand van zaken. Ook deze redacteurs hebben, samen met een aantal coryfeeën (waaronder drie Nederlanders), gepoogd de resultaten van het onderzoek naar de werking van fluoride samen te vatten en geïntegreerd op papier te zetten. Na lezing van het boek mag worden geconcludeerd dat de poging geslaagd is: de belangrijkste literatuur van de laatste decennia is duidelijk en in heldere taal samengevat en er wordt een volledig beeld van fluoride in al zijn aspecten gepresenteerd, compleet met foto's, grafieken en schema's. Inherent aan de volledigheid is dat dit beeld niet altijd even verrassend is.

Een beschrijving die recht doet aan de inhoud van het boek zou te veel ruimte vergen; volstaan wordt daarom met enkele korte inhoudelijke aanduidingen. De eerste hoofdstukken beschrijven het voorkomen van fluoride en zijn 'kringloop', inclusief die in de menselijke botten, tanden, lichaamsvloeistoffen en plaque. Aan de opname van fluoride in de bacteriën en het *in vitro*- en *in vivo*-effect is een afzonderlijk, hier en daar moeilijk, hoofdstuk gewijd. Een fluoriderijke omgeving zou de hoeveelheid geproduceerd zuur of de snelheid van de produktie beïnvloeden en daarmee de samenstelling van de plaque.

De volgende hoofdstukken beschrijven het ontstaan, het voortschrijden en het tot stilstand komen van cariës, en de fysisch-chemische aspecten van glazuur-fluoride-interacties. Niet het tijdens de formatieve fase ingebouwde fluoride, maar het later verkregen fluoride is van eminent belang voor de remming van de- en de bevordering van remineralisatie. Vervolgens komt het metabolisme van fluoride aan de orde, waarna toxiciteit en fluorose in afzonderlijke hoofdstukken worden besproken.

Onder de titel 'Fluoridering van drinkwater' worden de geschiedenis, de veiligheid, de mate van cariësreductie voor de verschillende tandvlakken, de progressie van de laesie, de bezwaren tegen fluoridering en de toekomst van de drinkwaterfluoridering besproken. Ruim 200 miljoen mensen beschikken over gefluorideerd drinkwater, welke vorm van toediening nog steeds de voorkeur verdient. Over alternatieve wijzen van fluoride-aanbod gaat het volgende hoofdstuk en als laatste wordt de 'rationele toepassing' besproken. De rede, en niet de empirie, is hier de basis voor het handelen. Daartoe moet men kennis hebben van de dynamiek van cariës en het werkingsmechanisme van fluoride, inclusief farmokinetiek en toxiciteit.

Geen boek zonder fouten. Dat met name enkele onjuistheden over de auteurs staan vermeld, wordt de samenstellers van dit boek vanwege de goede kwaliteit graag vergeven.

A. H. B. Schuurs, Amsterdam

J.G.J.H. SCHOLS. Gebisentwicklung und Gesichtswachstum in der Adoleszenz. 125 pag. Academisch proefschrift Katholieke Universiteit te Nijmegen. Drukkerij Uitgeverij Brakkenstein, Nijmegen 1988.

Behalve de Nederlandse en de Engelse samenvatting omvat dit proefschrift acht hoofdstukken, die als artikelen in het tijdschrift 'Informationen aus Orthodontie und Kieferorthopaedie' zijn gepubliceerd.

In een longitudinaal onderzoek, uitgevoerd aan materiaal verzameld bij het Nijmeegse Groeionderzoek, werden bij 43 personen (22 mannen en 21 vrouwen; allen met een normale occlusie) de gebitsontwikkeling, de gelaatsgroei en hun interactie gedurende een periode van 12 tot 22 jaar bestudeerd. Om veranderingen in de stand van gebitselementen – gedurende deze periode – te kunnen registreren, werd de 'Anatomical Contactpoint Analysis' ontwikkeld. Door de mesiale en distale anatomische contactpunten met elkaar te verbinden, werd een lijnstuk geconstrueerd. Ver-

volgens werd gesuperponeerd op mediane ruga-punten en werd inzicht verkregen in hoeverre ieder gebitselement in stand veranderde. Uit kwantitatieve analyses – uitgevoerd met behulp van de Optocom – bleken onder andere boogdiepte en intercuspidataafstand in boven- én onderkaak bij beide geslachten af te nemen. Voorts bleek de interdigittatie van pre- en molaren zich te verbeteren als gevolg van positionele wijzigingen van afzonderlijke gebitselementen en te resulteren in een solide occlusie. In dit verband kan echter de vraag worden opgeworpen of het bepalen van een anatomisch contactpunt op een gipsmodel wel zo eenvoudig is als de tekst doet voorkomen.

Met behulp van orthopantomogrammen kon worden vastgesteld dat de eruptie van tweede en derde molaren zich volgens een zelfde patroon voltrekt. Aan de hand van laterale röntgenschedelprofielfoto's kon worden afgeleid dat morfologische veranderingen in het craniofaciale skelet voornamelijk het gevolg zijn van aanpassingen die plaatsvinden onder de neusbodem. Bij beide geslachten neemt de onderste gelaatshoogte aanzienlijk toe, evenals de sagittale dimensies van het dentofaciale complex. Tijdens de adolescentie bestaat er een duidelijk verschil in groeipatronen tussen beide geslachten, zodanig dat bij jongens de grootte van de interincisale hoek, de verticale overbeet en een meer naar ventraal liggende onderkaak, zich omvangrijker aftekenen dan bij meisjes.

In het laatste hoofdstuk wordt een verband gelegd tussen de resultaten van dit onderzoek en hun klinische betekenis; met name ten aanzien van behandelingsplanning en retentiekeuze dient rekening te worden gehouden met veranderingen die zich in en tussen de tandbogen nog kunnen voordoen.

De wijze waarop de vraagstellingen en hun beantwoordingen in dit proefschrift zijn geformuleerd, is zeer duidelijk. De vele computertabellen en tekeningen vormen een waardevolle aanvulling op de tekst, zij het dat sommige tekeningen van de anatomische contactpuntenanalyse niet altijd even helder zijn te interpreteren.

I. S. Markens, Amsterdam

M.G.M.M. WIJDEVELD. Growth of maxillary structures after palatal surgery on dogs. 143 pag. Academisch proefschrift Katholieke Universiteit te Nijmegen. Drukkerij Benda BV, Nijmegen 1988. ISBN 90 9002267 8.

Dit proefschrift is een kleurrijk en fraai uitzienend boekwerk. De hoofdstukken 2, 3 en 4 zijn reeds eerder verschenen in internationale tijdschriften (resp. J Cranio-Max-Fac Surg 1987; 15: 51-7, Int J Oral

Maxillofac Surg 1987; 16: 729-37 en J Oral Maxillofac Surg 1988; 48: 204-9).

In Beagle honden werden kunstmatige verhemeltespleten aangebracht, die direct daarna operatief werden gesloten. Hierna werd de invloed van de littekenvorming bestudeerd in relatie tot de postoperatieve tijd en de biologische leeftijd van de honden. Op macroscopisch en microscopisch niveau werd naar causale verbanden gezocht tussen de operatieve ingreep en de mogelijk verstoorde ontwikkeling van de maxillaire structuren. Verder werd aandacht besteed aan de verschuiving van het mucoperiosteum over het botoppervlak van het verhemelte. Wondcontractie na excisie van het palatinale mucoperiosteum trad alleen op gedurende de eerste twee weken na de operatie.

Het littekenweefsel bleek aan het bot van het verhemelte gehecht met vezels van Sharpey en aan de dento-alveolaire structuren met supra-alveolaire vezels. Bij geopeerde honden was de suturale groei in transversale richting verminderd, evenals de transversale ontwikkeling van de tandboog in de bovenkaak. De verstoorde ontwikkeling van de palatinale en dento-alveolaire structuren was alleen aantoonbaar bij honden die waren geopeerd vóór of tijdens de wisselfase van de dentitie.

Het behandelde onderwerp: groei van structuren in de bovenkaak na operatieve sluiting van verhemeltespleten, is in theorie interessant voor plastisch-chirurgen, orthodontisten, KNO-artsen, kaakchirurgen en logopedisten.

Dit proefschrift vestigt opnieuw de aandacht op het belang van de keuze van het juiste tijdstip van operaties bij kinderen met aangeboren lip-, kaak- en/of verhemeltespleten. De resultaten van het beschreven dierexperimenteel onderzoek dienen echter met de grootst mogelijke terughoudendheid te worden geïnterpreteerd.

Ten slotte vraagt de bij dit proefschrift behorende stelling negen nog de aandacht: 'Voor de goede kwaliteit van de patiëntenzorg en het wetenschappelijk onderzoek is tenminste een bepaald aantal patiënten vereist; een capaciteit van ten hoogste zes à zeven centra in Nederland is daarom voldoende voor de ongeveer 300 schisis-baby's die jaarlijks worden geboren.'

B. Prah-Andersen, Amsterdam

M. M. ASH, S. P. RAMFJORD, Okklusion und Funktion. 296 pag., 390 afb. Quintessenz Verlags-GmbH, Berlin, Chicago, London, São Paulo, Tokio 1988. Prijs DM 89,—. ISBN 3 87652 610 8.

Onder bovenstaande titel is van de hand van deze vermaarde auteurs een boek verschenen waarin de occlusieleer, zoals die door hen wordt aangehangen, is beschre-

ven. Het gebruik van de articulator, het opwassen en de vervaardiging van een spalk worden behandeld.

Hoofdstuk 1 biedt een inleiding tot de occlusieconcepten en beide volgende handelen respectievelijk over de instelbare en halfinstelbare articulatoren, waarbij incisale geleidingen en overige determinanten van occlusie uitgebreid aan de orde komen. De beschrijving van de 'quint van Hanau' alsmede de arbitraire instelling van de 'hoek van Bennett' op grond van een bepaling van de sagittale condylusbaan, zijn slechts enkele voorbeelden uit de rijke inhoud van deze hoofdstukken. Hoofdstuk 4 behandelt het gebruik van de facebow.

In hoofdstuk 5 worden de beperkingen van 'eenvoudige articulatoren' in vraag-en-antwoordvorm beschreven. Telkens wordt duidelijk gemaakt hoe fouten in het eindresultaat kunnen ontstaan en op welke wijze deze zo gering mogelijk kunnen worden gehouden.

In hoofdstuk 6 wordt het klinisch occlusie-onderzoek beschreven dat tot doel heeft de parameters vast te leggen die kunnen worden gebruikt om het ingipsen van modellen in de articulator te controleren. Het volgende hoofdstuk beschrijft het in de articulator monteren van de modellen en hoofdstuk 8 gaat in op de analyse van de modellen (afglijden, premature contacten, enz.). Inslijpen wordt in hoofdstuk 9 aan de orde gesteld. De opwastechniek en de vervaardiging van een spalk zijn de onderwerpen van de laatste hoofdstukken. Het 'Long and wide centric-concept' is in deze verhandelingen terug te vinden. De principes ervan worden uitgewerkt in het laatste hoofdstuk dat dieper ingaat op het opwassen van een functionele occlusie.

Het boek is helder en duidelijk geschreven. Speciale vermelding verdient de didactische opzet. Aan het begin van elk hoofdstuk worden de leerdoelen en aanbevolen literatuur duidelijk uiteengezet. Aan het eind van elk hoofdstuk worden oefeningen beschreven op grond waarvan de lezer kan bepalen in hoeverre de stof is eigen gemaakt. Elk hoofdstuk wordt tenslotte afgesloten met een aantal vragen; de antwoorden staan achterin het boek.

Het boek maakt een zeer verzorgde indruk; vele illustraties stellen de lezer in staat de occlusieleer op een plezierige manier te bestuderen. De systematische indeling zorgt ervoor dat een gedegen overzicht wordt verkregen van de factoren die het occlusieherstel in de praktijk bepalen.

De kanttekening kan worden gemaakt dat de indruk kan ontstaan dat het oplossen van functiestoornissen langs de beschreven wegen tot normalisering zal leiden. De ervaring leert dat door de multifactoriële etiologie van deze stoornissen het beoordelen en behandelen van de occlusie slechts één van de sporen is waarlangs kan worden gewerkt.

Dit boek hoort in de boekenkast van elke tandarts thuis.

M. H. Steenks, Groenekan

R. JONKERS, P.C. LIEDEKERKEN, W. F. M. DE HAES, G. J. KOK, I. A. M. SAAN. Effectiviteit van gezondheidsvoorlichting en -opvoeding. Overzicht en analyse. 335 pag. Landelijk Centrum Gezondheidsvoorlichting en -opvoeding, Utrecht 1988. Prijs f 97,50. ISBN 90 5218 002 4.

Dit boek is het verslag van een onderzoek, uitgevoerd in 1987, naar de effectiviteit van GVO. Het bestaat uit drie delen. In deel I komen aan de orde: de plaats die de GVO inneemt, de kwaliteit van GVO in relatie tot de effectiviteit ervan en de evaluatie van GVO. In deel II (hoofdstuk 2 tot en met 20) wordt onder meer het effect van GVO op scholen, van voorlichting aan patiënten, van voedingsvoorlichting, van GVO aan oudere patiënten en van TGVO besproken. Niet onvermeld mag blijven dat in hoofdstuk 18 gewezen wordt op de problematiek van oudere patiënten met klachten over hun volledige prothese, die in de eerstelijnsgezondheidszorg worden geuit. Ook de preventie van roken komt aan de orde. In het laatste deel (hoofdstuk 21) worden conclusies en aanbevelingen geformuleerd.

Het verslag is een lijvige 'pil' geworden. Bovendien is het moeilijk leesbaar, omdat het geschreven is door auteurs die verschillende stijlen gebruiken. Maar het is wel een standaardwerk geworden voor iedereen die zich, al dan niet professioneel, met GVO bezighoudt.

Het is opvallend hoeveel overeenkomsten er zijn tussen de effecten van GVO op de verschillende deeltherieën. In alle gevallen komt als belangrijkste conclusie naar voren dat het werken volgens een vast plan bij voorlichtingsinterventies een voorwaarde is voor een gunstig effect. Met andere woorden, hoe beter het probleem, het gedrag en de gedragsdeterminanten van een bevolkingsgroep of van individuele patiënten worden geanalyseerd, des te beter kunnen de doelstellingen van voorlichtingsactiviteiten worden bepaald en des te groter is de kans op effect.

De schrijvers constateren in hoofdstuk 12 dat de effectiviteit van TGVO een lange geschiedenis kent, die verschillende, op de jeugd gerichte, programma's telt. Deze activiteiten waren echter weinig systematisch van aard, maar toch was het effect redelijk, vooral wat betreft de kennisvermeerdering. Van gedragsverandering was echter nauwelijks sprake. Deze conclusie lijkt wat ongenueanceerd, want de mondhygiëne-instructie (immers een specifieke voorlichtingsactiviteit) heeft wel degelijk tot aanwijsbare gedragsverandering geleid.

Tot slot adviseren de schrijvers dat het

onderzoek zich in de toekomst vooral moet gaan richten op de effecten van systematische voorlichting in de tandartspraktijk en op de evaluatie van voorlichtingsactiviteiten die gericht zijn op speciale doelgroepen.

M. A. J. Eijkman, Wassenaar

CHR.H.G. BOSSELAAR, H.C.G. KEMPER, M.G.J.P. LÜCHINGER-HEERSCHE ET AL. Voeding van de schoolgaande jeugd. 136 pag. Samsom Stafleu, Alphen aan den Rijn 1988. Prijs f 32,50. ISBN 90 6016 827 5.

In de serie 'Voeding en Gezondheid' verscheen onlangs deel 13, getiteld 'Voeding van de schoolgaande jeugd'. Met deze serie wordt beoogd actuele en praktische, wetenschappelijke informatie aan te reiken op het gebied van voeding en gezondheid. Dit boek is een uitwerking van de voordrachten die zijn gehouden tijdens een symposium (Utrecht, 1987) met dezelfde titel.

Het merendeel van de inhoud wordt gevormd door uitwerkingen van enquêtes over voedingsgewoonten van jonge kinderen vanaf vier jaar. Met name wordt nagegaan hoe de ontbijtgewoonten zijn en welke tussendoortjes worden genuttigd door de schoolgaande jeugd. Interessant is het verslag van een longitudinaal voedingsonderzoek, door Kemper en Post, bij jongeren in Amsterdam en Purmerend gedurende een periode van maar liefst negen jaar. De gewoonten in de studententijd blijken drastisch te veranderen. Het toenemende alcoholgebruik wordt hierbij duidelijk getalsmatig zichtbaar gemaakt.

De laatste drie hoofdstukken worden gevormd door planmatige voorlichting over voeding aan jongeren en voedingsonderwijs. Met andere woorden, in dit boek valt de nadruk vooral op de voedingseducatie van jongeren. Men verwachtte geen voedingsleer of metabolisme van voedingsstoffen. Evenmin wordt aandacht besteed aan de relatie tussen voedingsgewoonten en orale gezondheid. De opzet is vrij beperkt. De meeste aandacht krijgt de voeding tijdens de morgenuren, terwijl de voeding gedurende de middag, avond en nacht veel minder wordt uitgewerkt.

Voor degenen die zijn geïnteresseerd in problemen in de sociale en epidemiologische geneeskunde, geeft dit boek een geschikt overzicht van de voedingsgewoonten van de schoolgaande jeugd.

A. van Nieuw Amerongen, Breukelen

RECENSIE-EXEMPLAREN

Het merendeel van de hier aangekondigde uitgaven zal nog nader op deze plaats worden besproken.

1. E.A. HEGENBARTH. Systematik der individuellen keramischen Farbgestaltung. 108 pag., 198 afb. Quintessenz Verlags-GmbH, Berlin, London, Chicago, São Paulo und Tokio 1988. Prijs DM 178,—. ISBN 3 87652 035 5.
2. R.A. FEINMAN, R.E. GOLDSTEIN, D.A. GARBER. Verschiedene Techniken zum Bleichen von Zähnen. 108 pag., 137 afb. Quintessenz Verlags-GmbH, Berlin, London, Chicago, São Paulo und Tokio 1988. Prijs DM 168,—. ISBN 3 87652 190 4.
3. E. KRÜGER. Lehrbuch der chirurgischen Zahn-, Mund- und Kieferheilkunde. Band 1. 400 pag., 302 afb. Quintessenz Verlags-GmbH, Berlin, London, Chicago, São Paulo und Tokio 1988. Prijs DM 160,—. ISBN 3 87652 196 3.
4. J.I. INGLE, J.F. TAINTOR. Endodontics. Derde druk. 881 pag. Lea & Febiger, Philadelphia 1985. Prijs £ 51,55. ISBN 0 8121 0916 3.
5. E. LLOYD DuBRUL. Oral anatomy. Achtste druk. 356 pag. Ishiyaku EuroAmerica, Inc., St. Louis, Tokyo 1988. Prijs £ 29,50. ISBN 0 912791 42 X.
6. J.S. NIELD, G.A. HOUSEMAN. Fundamentals of Dental Hygiene Instrumentation. Tweede druk. 521 pag. Lea & Febiger, Philadelphia 1988. Prijs \$ 19,—. ISBN 0 8121 1130 3.
7. D.A. GARBER, R.E. GOLDSTEIN, R.A. FEINMAN. Porcelain Laminate Veneers. 136 pag., 191 afb. Quintessence Publishing Co., Inc., Chicago, London, Berlin, Tokyo, São Paulo, Hong Kong 1988. Prijs \$ 58,—. ISBN 0 86715 194 3.
8. E. WITT, M-E. GEHRKE, R. SHAYE. Removable Appliance Fabrication. A text for Technicians, Students and Practitioners of Orthodontics. 264 pag., 517 afb., Quintessence Publishing Co., Inc., Chicago, London, Berlin, Tokyo, São Paulo, Hong Kong 1988. Prijs \$ 72,—. ISBN 0 86715 180 3.
9. N. D. MOHL, G. A. ZARB, G. E. CARLSSON, J. D. RUGH. A Textbook of Occlusion. 413 pag., 394 afb. Quintessence Publishing Co., Inc., Chicago, London, Berlin, Tokyo, São Paulo, Hong Kong 1988. Prijs \$ 48,—. ISBN 0 86715 167 6.